

MİSYONERLERİN OSMANLI BULGARLARI HAKKINDAKİ YAZILARINDAN ÖRNEKLER

Mehmet Ali Doğan*

Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren misyoner teşkilatlar imparatorluk sınırları içerisindeki topluluklar arasında çalışmalar yaparken Bulgarları da ihmal etmemişler ve onların arasında da okullar ve kiliseler açmışlardır. İngiliz ve Amerikalı Protestan misyoner teşkilatları Bulgarlar arasında Protestanlığı yaymak için uğraşmıştır ve bu Protestan teşkilatların en önemlisi 19. yüzyılın başlarında ABD'de kurulan *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM, kısa adıyla Amerikan Bord) isimli teşkilattir. Amerikan Bord'un ilk misyonerleri 1820'de Osmanlı İmparatorluğu'na ulaşmış ve "sözde Hristiyan"¹ olarak niteledikleri bölgedeki kadim kiliselere mensup Hristiyan topluluklar arasında Protestanlaştırma faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.² Amerikan Bord'un bölgedeki misyonerleri 1840'lı yıllarda ABD'ye yolladıkları mektuplarında Bulgarların arasına da misyoner yollanmasını teklif etmiş, Amerikan Bord da bölgedeki misyonerlerinin bu teşvikleriyle 1850'li yılların sonunda Bulgarlara yönelik bir misyonu başlatmıştır.

Amerikan Bord bu misyona bağlı olarak Filibe, Eskizağra, Sofya, Samokov ve Edirne gibi şehirlerde misyon istasyonu kurdu. Filibe'de erkek çocuklar, Eskizağra'da da kız çocuklar için birer okul açtı ve bunları diğer okullar takip etti.³ Amerikan Bord 1871'de Bulgarlar arasındaki ilk Protestan kilise-

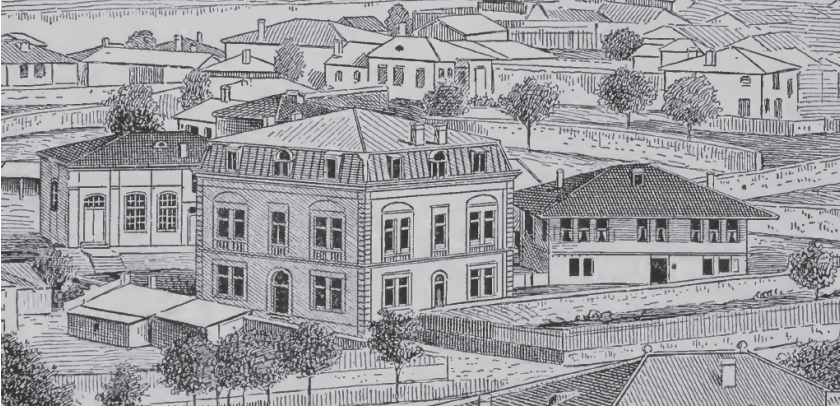
* İstanbul Teknik Üniversitesi

¹ Amerikan Bord misyonerlerinin Bulgarları "sözde Hristiyan" (nominal Christian) olarak tanımlamalarına bir örnek için bkz. J. F. Clarke, "Recent Changes in Bulgaria," *The Missionary Herald* 80:2 (Şubat 1882): 50-51.

² Amerikan Bord'un kuruluşu ve bu teşkilatın Ortadoğu'daki misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Doğan, "From New England into New Lands: The Beginning of a Long History," *American Missionaries and the Middle East: Foundational Encounters*, ed. Mehmet Ali Doğan ve Heather J. Sharkey (Salt Lake City: University of Utah Press, 2011), 3-32.

³ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyoner okulları hakkında geniş bilgi için bkz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları* (İstanbul: Gökkuşbuğu, 2005); ve Mehmet Ali Doğan, "Missionary Schools," *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, ed. Gábor Ágoston and Bruce Masters (New York: Facts on File, 2009), 385-388.

sini kurdu⁴ ve sonrasında da bölgede kendi kendine yeten kiliseler kurmayı ve bu kiliselerin başına da yerel halka daha kolay ulaşabilmek amacıyla Amerikan Bord'un kendi okullarından yetişen Protestan Bulgarları getirmeyi hedefledi.⁵

Amerikan Metodist misyonerlerin okul ve kilisesi, Sistov, Bulgaristan.

Kaynak: J. M. Reid, Missions and Missionary Society of the Methodist Episcopal Church (New York: Hunt & Eaton, 1896), 3. cilt, 267.

İngiliz ve Amerikalı İncil cemiyetleri Bulgarca bastıkları İncil ve diğer dini kitapları Bulgarlar arasında dağıtmışlardır. Amerikan Bord misyonerleri imparatorluğun diğer yerlerinde aralarında çalıştıkları topluluklara onların anadillerinde bastıkları metinleri dağıttıkları gibi Bulgarlar arasında çalışırken de misyonerlerin Bulgarcaya çevirdiği ve kendi misyoner matbaalarında basılan İncil, dini kitap, kitapçık, okul kitabı, dergi ve benzeri materyalleri kullanmış ve bunları bölgedeki Bulgarlara dağıtmış ve satmışlardır. Amerikan Bord'un bölgedeki en önemli misyonerlerinden olan Elias Riggs Bulgarlar arasında dağıtılacak bu materyallerin Bulgarcaya çevrilmesi ve yayıma hazırlanması için uzun yıllar çalışmıştır.⁶

⁴ "European Turkey Mission," *The Missionary Herald* 67:12 (Aralık 1871): 380-381.

⁵ Kendi kendine yeten Protestan Bulgar kiliseleri hedefi için bkz. James S. Clarke, "Mission Work among the Bulgarians," *The Missionary Herald* 79:6 (Haziran 1883): 212-215; ve J. K. Greene, "The Mission in Bulgaria," *The Missionary Herald* 85:7 (July 1889): 275-278.

⁶ Elias Riggs'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyonerlik faaliyetleri için bkz. Mehmet Ali Doğan, "American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and 'Nominal Christians': Elias Riggs (1810-1901) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire" (Doktora tezi, University of Utah, 2013); Mehmet Ali Doğan, "The Missionary Activities of Elias Riggs in İzmir," *International Journal of Turcology* 5:10 (Autumn 2010): 23-43; ve Mehmet Ali Doğan, "Elias

Örnekler

Selanik merkezli çalışan bir Amerikalı misyoner olan Edward M. Dodd, Amerikan Bord'un faaliyetlerini Anadolu'daki Ermeniler üzerine yoğunlaştırmaya ve netice almaya başladığı senelerde, Amerikan Bord'un Boston'daki merkezine 1852 yılında yazdığı bir mektubunda Bulgarları "Balkanların Ermenileri" olarak nitelemiştir. Dodd'a göre Amerikan Bord Anadolu'daki Ermeniler arasında faaliyette bulunduğu gibi Balkanlardaki Bulgarlar arasında da faaliyette bulunmalıdır çünkü Bulgarlar Amerikalı misyonerler için erişilebilir durumdadır ve onlar da aynı Ermeniler gibi "Tanrı'nın sözü için susuzluk" içerisindeyler.⁷

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikalı misyonerlerin en meşhurlarından olan Cyrus Hamlin, Amerikan Bord'un Boston'da aylık olarak yayımladığı *Missionary Herald* adlı dergiye 1856 yılında İstanbul'dan yolladığı bir mektupta, Protestan misyonerlerin Ermenileri Papa'dan ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerinden kurtarmaya çalıştıkları gibi Bulgarları da kurtarmaları gerektiğini dile getirir. Hamlin'e göre Protestanlıkla Katoliklik arasındaki en büyük yarış şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nda olacaktır.⁸ Hamlin, 1856 yılında İstanbul'dan *Union Theological Seminary* öğrencilerine yolladığı ve *New York Evangelist* gazetesinde bir sonraki yıl yayımlanan başka bir mektubunda, Bulgarların Rumlardan çok farklı olduğunu ve Bulgarların daha ahlaklı, daha ayık, kendi bayram günlerinde daha sessiz ve düzenli olduklarını söyledikten sonra Bulgarların Rumlardan daha bilgisiz ve daha budala olduğunu ama teşvik edildiklerinde her zaman iyi bir yetenek sergilediklerini iddia etmiştir. Hamlin'e göre Bulgarlar her zaman İncil'e sahip olmak için belli bir arzu göstermiş, *British and Foreign Bible Society* isimli İngiliz misyoner teşkilatının yayımladığı Yeni Ahit'i şevkle aramış ve satın almışlardır.⁹ Bölgedeki diğer bir Amerikan Bord misyoneri olan James F. Clarke da bir mektubunda Bulgarların doğal karakterinin Rumlardan çok daha dürüst ve asil olduğunu iddia etmiştir.¹⁰

Riggs and the Missionary Activities of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) in Greece (1832-1838)," *International Review of Turkology* 4:8 (Summer 2011): 5-22.

⁷ *Forty-third Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Boston: T.R.Marvin, 1852), 59.

⁸ Cyrus Hamlin, "Letter from Mr. Hamlin, December 10, 1856," *The Missionary Herald* 53:3 (Mart 1857): 78-79.

⁹ Cyrus Hamlin, "Letter from Dr. Hamlin: Constantinople, Dec. 14, 1856," *New York Evangelist* 28:7 (12 Şubat 1857): 50.

¹⁰ "Western Turkey Mission: Philippopolis," *The Missionary Herald* 64:1 (January 1868): 14-16.

Amerikalı misyonerler hangi tür topluluklarda ne tür faaliyetlerde bulunmaları gerektiğini belirlemek amacıyla bölgede gezmişler ve gördükleri hemen her şeyi Boston'daki merkeze bildirmişlerdir. Bilhassa bir topluluğa yönelik misyon açma amacı varsa o topluluğun dili, dini, örfü, adetleri, gelenekleri, eğitim seviyesi, yaşadığı bölgenin coğrafi özellikleri ve benzeri konular hakkında Amerikalı misyonerler ayrıntılı yazılar yazmış ve bu yazıların birçoğu ABD'deki gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.¹¹ *Missionary Herald*'a İstanbul'dan yolladığı bir yazıda Amerikalı misyoner H. G. O. Dwight, Bulgarların Balkanların hangi bölgesinde yaşadıklarını belirttiikten sonra şöyle demiştir: "Bulgarlar her zaman göç için büyük bir istek ortaya koymuş ama aynı zamanda herhangi bir milletle birleşmek için büyük bir isteksizlik göstermiştir. Ticaret yapan ve mekanik işlerde çalışanları da olmasına rağmen Bulgarların başlıca gelir kaynağı bahçe işleri ve tarımdır. Binlercesi ilkbaharda evlerini bırakıp Boğaziçi ve Marmara kıyılarına ve hatta daha ötesine göçer; oralandaki bahçe, tarla ve çiftliklerde yaz boyu çalışır ve kışı memleketlerinde geçirmek için sonbaharda evlerine döner." Dwight'a göre Bulgarların Protestan olması Rusya'nın ve Yunanistan'ın bölgedeki etki ve gücünü azaltacağından Osmanlı hükümetinin de hoşuna gidecektir. Dwight da aynı Dodd gibi düşünmektedir; misyoner çalışmaları açısından Anadolu için Ermeniler neyse Balkanlar için de Bulgarlar odur. Dolayısıyla Amerikan Bord, misyonerlik faaliyetleri için en umut verici topluluk olan Bulgarları daha fazla ihmal etmemelidir. Dwight, Bulgarlar arasındaki Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin kendilerini Balkanlardaki Bosna, Sırbistan, Arnavutluk gibi yerlere de ulaştıracağını umut etmektedir.¹²

Bulgarların yoğun olarak yaşadığı bölgenin güneyinde Amerikan Bord misyonerleri faaliyetlerini sürdürmekteyken kuzeyinde Amerikalı Metodist misyonerler çalışmıştır.¹³ Bölgedeki Amerikalı Metodist misyonerlerden biri

¹¹ Bulgarlarla alakalı birkaç örnek için bkz. "A Bulgarian Priest," *The Missionary Herald* 58:4 (Nisan 1862): 129-130; Cyrus Hamlin, "Constantinople: Letter from Mr. Hamlin, May 18, 1857," *The Missionary Herald* 53:9 (Eylül 1857): 293-299; "Bulgaria," *The Methodist Review* 3:6 (Kasım 1887): 896-906; "Methodist Episcopal Board," *The Missionary Herald* 56:4 (Nisan 1860): 119-121; "European Turkey," *The Missionary Herald* 72:8 (Ağustos 1876): 259-261; J. H. House, "Village Life in Bulgaria," *The Missionary Herald* 78:10 (Ekim 1882): 405-408; "Salonica: Mr. Parsons's Visit to Bulgaria," *The Missionary Herald* 48:3 (Mart 1852): 78-83; Elias Riggs, "Bulgarian Popular Songs," *The American Presbyterian and Theological Review* 1:1 (Ocak 1863): 65-69; "Philippopolis: Letter from Mr. Clark, December 5, 1860," *The Missionary Herald* 57:3 (Mart 1861): 69-70; William H. Belden, "Easter in Bulgaria," *The Missionary Herald* 78:6 (Haziran 1882): 246-248; ve "Adrianople: Letter from Mr. Morse, October 17, 1861," *The Missionary Herald* 58:1 (Ocak 1862): 21-22.

¹² H. G. O. Dwight, "European Turkey as a Field of Christian Missions," *The Missionary Herald* 54:10 (Ekim 1858): 322-324.

¹³ Amerikalı Metodist misyonerlerin Bulgarlar arasındaki faaliyetlerine dair geniş bilgi için bkz. J.

olan Albert L. Long, 1864 yılında yazdığı bir mektubunda kendi işlerinin tohum ekmek olduğunu, dağıttıkları kitap ve kitapçıkların bilhassa gençler tarafından istekle okunduğunu ve İncil satışlarının çok ümit verici olduğunu dile getirmiştir. Long aynı mektupta zeki ve genç bir Bulgar öğretmenin Moskova Üniversitesi'ne başlamak için Rusya'ya gitmeden önce kendisinden kitap istediğini ve ona yanında götürmesi için Amerikalı misyonerlerin bastığı kitapçıklardan verdiğini de belirtmiştir. Rusya'daki bir üniversitede ilahiyat okuyan dokuz Bulgar öğrencinin eğitimlerini tamamlamak amacıyla ABD'ye gitmek için kendisinden yardım istediğinden de Long aynı mektubunda bahsetmektedir.¹⁴ 1883'te yazdığı bir yazıda Cyrus Hamlin de Bulgarlarla Rusya arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Hamlin'e göre Bulgarlarla Rusya'nın sosyal ilişkileri yaygın ve sürekli. Bulgaristan'daki Protestan misyonerlik faaliyetleri en sonunda Rusya'daki milyonlarca insanı etkileyecek ve Bulgaristan'daki Protestan kiliseler Rusya'daki Protestan kiliselere yol açacaktır.¹⁵

Amerikan Metodist misyonerlerin misyon binası, Şumla, Bulgaristan.

Kaynak: J. M. Reid, *Missions and Missionary Society of the Methodist Episcopal Church* (New York: Hunt & Eaton, 1896), 3. cilt, 204.

M. Reid, *Missions and Missionary Society of the Methodist Episcopal Church* (New York: Hunt & Eaton, 1896), 3. cilt, 201-272.

¹⁴ Albert L. Long, "Bulgaria," *Christian Advocate and Journal* 39:18 (5 Mayıs 1864): 138.

¹⁵ Cyrus Hamlin, "The Bulgarian Mission on the Danube," *Christian Advocate* 58:13 (29 Mart 1883): 194-195.

Albert L. Long, Tırnova'dan 1861 yılında yolladığı bir mektupta Protestan misyonerlerle gözükken bölge insanlarına karşı zulme varan muhalefetle karşılaşmalarının kendisini şaşırtmayacağını ve Bulgarlar arasında Protestanlığı yaymanın ciddi bir mücadele gerektireceğini ifade ettikten sonra şöyle yazmıştır: "Bulgarlar arasında tarifsiz bir kurnazlık ve aldatma ile birleştirilmiş büyük miktarda bağınazlık ve hoşgörüsüzlük vardır. Ahlaksızlık ve entrika okulunda öğretmenleri olan Rumların çok uygun öğrencileri olduklarını kanıtlamışlardır."¹⁶ "Sözde Hristiyan" olarak tanımladıkları Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler gibi bölgedeki topluluklar hakkında yaptıkları bu tür uygunsuz tanımlama ve ifadeleri Amerikalı misyonerlerin mektuplarında yer yer görmek mümkündür.

Metodist bir Bulgar ailesi

Kaynak: Dora Davis, The Bulgaria Mission of the Methodist Episcopal Church (New York: The Missionary Society of the Methodist Episcopal Church, 1906), 19.

1883'te yayımlanan bir yazısında Bulgarların sosyal niteliklerinin iyi olduğunu belirten Cyrus Hamlin, Amerikalı bir yabancı olarak Bulgarlar tarafından her zaman samimi bir içtenlikle karşılandığını ve bunda uygarlığın çok daha yüksek bir durumunda bulmayı beklediği doğal bir onur ve nezaket olduğunu ifade eder. Hamlin'e göre bu onların aile hayatına sinmiş gibidir. Yoksul meskenleri dahi düzgün ve temizdir ve anne baba sizi herhangi bir utanç belirtisi olmadan derin bir saygı ile karşılar. Bulgarlar çok

¹⁶ Albert L. Long, "Bulgarian Mission," *Christian Advocate and Journal* 36:52 (26 Aralık 1861): 409.

vatansever insanlardır, yani yoğun bir milliyet ruhuna sahiptirler. Evlerini, dağlarını ve ovalarını severler. Hamlin'in ifadesiyle Bulgarlar kendi tarihine sıkıca sarılıdır ve kendilerinin herhangi bir toplulukla birleştirilmesine asla izin vermeyeceklerdir. Bulgarlar diğer Slavlar (Sırp'lar ve Ruslar) ile dostane ilişki kurmuşlardır ve kendilerini büyük Slav ırkının bir kolu olarak görürler. Ama Hamlin'e göre onlar devamlı Bulgar olarak kalacak ve Balkanlar sonsuz dek onların dağları olacaktır. Onları yok edilemez insanlar yapan bu milli ruh ve birlik yüzyıllar boyunca tarihlerinin her iniş çıkışında kendini açıkça göstermiştir. Bulgarlar daha yüksek ve daha iyi bir medeniyete yükselme çabalarında çok ciddi insanlardır.¹⁷

Bölgedeki hemen her Amerikalı misyonerin sıklıkla mektubunda yazdığı gibi Albert L. Long da birçok mektubunda çeşitli kentlerde misyon istasyonunu kurulmasını ve bölgeye daha fazla Protestan misyoner yollanmasını talep etmektedir.¹⁸ ABD'de yayımlanan *Christian Advocate* adlı gazetede 1867'de yayımlanan mektubunda, Bulgarların yoğun olarak yaşadıkları bölgenin çok kenarında olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un Bulgarların ticari, mali ve siyasi merkezi olduğunu belirtmiştir. Long İstanbul'da Bulgarların diğer topluluklar kadar yoğun nüfusa sahip olmadığını söylemiş ve şehirdeki Bulgar nüfusunun 80.000 civarında olduğunu bildirmiştir. Long'un gözlemlerine göre Bulgaristan'daki birçok büyük şehirle İstanbul arasında posta servisi olmasına rağmen bu şehirler arasında posta servisi bulunmamaktadır.¹⁹ Long başka bir yazısında İstanbul'da Rumeli'nin ovalarından gelen ve Eskimolara benzeyen çobanların bulunduğundan bahsetmektedir ve bu çobanlar baştan aşağı koyun derisinden yapılmış giysiler giymektedir.²⁰

Balkanlar'da Amerikalı bir misyoner olarak bulunmuş Charles F. Morse, 1902'de *Missionary Herald*'de yayımlanan bir makalesinde Amerikalı misyonerlerin Bulgarlar arasında çalışmaya devam etmesi gerektiğini savunurken şunları söylemiştir: "Tek bir Protestan Bulgar'ın olmadığı zamanları hatırlayan birine misyonerlerin ilerlemesi harika görünür. Bulgar hükümetinin bü-

¹⁷ Cyrus Hamlin, "The Bulgarian Mission on the Danube," *Christian Advocate* 58:13 (29 Mart 1883): 194-195.

¹⁸ Albert L. Long, "Bulgaria," *Christian Advocate and Journal* 39:18 (5 Mayıs 1864): 138. Long'un bölgeye misyoner takviyesi istekleri için ayrıca bkz. Albert L. Long, "Bulgarian Mission," *Christian Advocate and Journal* 36:52 (26 Aralık 1861): 409. Long'un Bulgaristan'daki Amerikan misyonerlik faaliyetleri hakkında kısa bir değerlendirmesi için bkz. Albert Long, "The Bulgaria Mission," *Christian Advocate* 74:4 (26 Ocak 1899): 130-131.

¹⁹ Albert L. Long, "Our Bulgarian Mission," *Christian Advocate* 42:8 (21 Şubat 1867): 57.

²⁰ Albert L. Long, "Walks about Constantinople," *The Ladies' Repository* 35 (Haziran 1875): 524-527.

yük ölçüde misyonerlerden ve Robert Kolej’de verilen eğitimden etkilendiği bilinen bir gerçektir. Dr. N. G. Clark yıllar önce “Bulgarlar Avrupa’daki hükümetler arasında en liberal anayasaya sahiptir” demiştir. Bulgarlar büyük Slav ırkının bir parçasıdır. [Misyonerler tarafından basılan ve dağıtılan] Bulgarca kitap ve kitapçıklar eğitilmiş Ruslar tarafından okunabilir ve bu kitap ve kitapçıklar öğrenciler tarafından kuzeydeki üniversitelere taşınmaktadır. Eğer 16. yüzyılın en büyük reformunda tanık olunduğu gibi bir etki uygulayarak bazı büyük reformcular ortaya çıkarsa bu garip olmayacaktır. Bulgarlara misyoner göndermenin uygunluğu gibi bir soru olabilir mi? Bu iş iyi başlandı.” Morse’a göre misyonerlerin çalışmaları Bulgaristan’ın tümü Protestan olana kadar sürecektir.²¹ *Missionary Herald* ve *Christian Advocate* gibi ABD’de yayınlanan dergi ve gazetelerde Bulgarlar arasındaki Amerikalı misyonerlik faaliyetlerinin önemine dikkat çeken bu tür başka yazılar da mevcuttur.²² Mesela bir Bulgar tarafından 1882’de yazılan “Bulgar Misyonu Bırakılmalı mı?” isimli bir yazıda Bulgaristan’daki misyonerlik faaliyetlerinin başarısız olmadığı söylenmiş, tohumun ekildiği ve zaman içinde meyve vereceği iddia edilmiştir.²³

Amerikan Bord’un Samokov’daki okulunun ilk binası

Kaynak: *Samokov News* 1:1 (Kasım 1922): 3.

²¹ Charles F. Morse, “Why Send Missionaries to the Bulgarians?” *The Missionary Herald* 98:9 (Eylül 1902): 369-371.

²² Birkaç örnek için bkz. “American Missionaries among Bulgarians,” *The Missionary Herald* 76:9 (Eylül 1880): 361; Bishop Walden, “The Bulgarian Mission: I,” *Christian Advocate* 73:44 (3 Kasım 1898): 1781-1782; Bishop Walden, “The Bulgarian Mission: II,” *Christian Advocate* 73:45 (10 Kasım 1898): 1818-1819; ve “Present Condition of the Bulgarian Mission,” *Christian Advocate* 54:23 (5 Haziran 1879): 355.

²³ “Shall the Bulgarian Mission be Abandoned?” *Christian Advocate* 57:49 (7 Aralık 1882): 771.

Charles F. Morse'un ve diğerlerinin bu şekilde Bulgaristan'daki Protestan misyonerlik faaliyetlerini savunması ve faaliyetlerin devamı için desteklerin devam ettirilmesini istemesinin başlıca nedeni bu faaliyetlerin ABD'de bazı kişiler tarafından başarısız görünmesinden ve gösterilmesinden dolayıdır. Mesela *Zion's Herald*'da 1894'de çıkan imzasız bir mektupta Bulgaristan'daki Metodist misyonu diğer Metodist misyonları arasında Liberya ile beraber en başarısız misyon olarak tanımlanmıştır. Mektupta, bir fidanlıkta budama bıçağının da gübre gibi vazgeçilmez olduğu ve ölü fidanlar ve dalların canlı dallara yer açmak için kesilmesi gerektiği belirtilmiştir. Meyve vermesi için uzun zamandır Bulgar ağacının bellendiğini ve gübrelendiğini ama ağaçta yaprakların bile büyümediğini ifade eden mektup, ağacın köklerinden ölü olduğunu ve kesilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Mektuba göre bu misyon kesinlikle hiçbir olumlu sonuç olmaksızın uzun yıllar devam etmiştir. Bu misyondan artık umut yoktur ve Metodistler güçlerini daha umutlu bölgelere yönlendirmelidirler.²⁴ Amerikan Bord'un Bulgaristan'daki misyonerlik faaliyetleri için de Bord'un dünyanın diğer bölgelerindeki faaliyetleri ile karşılaştırıldığında aynı tür cümleler kurabilmek mümkündür. Tatyana Khristova Nestorova-Matejic'in de belirttiği gibi ABCFM misyonerleri Bulgaristan'da çok şey yapmışlar ama çok az başarılı olmuşlardır.²⁵

²⁴ "Our Mission in Bulgaria," *Zion's Herald* 72:44 (31 Ekim 1894): 648.

²⁵ Tatyana Khristova Nestorova-Matejic, "American Missionaries in Bulgaria: (1858-1912)" (Doktora tezi, Ohio State University, 1985), 197. Bu tez daha sonra Bulgarca basılmıştır: Американски мисионери сред българите, 1858-1912 (Sofia: 1991).